

venskimi domobranci je bilo dovoljeno, potem ko so njihovi oficirji odklanjali prisege Hitlerju, priseči pokorščino nedoločnim »nadrejenim«. Nemci so bili torej domobranci pripravljene popuščati. Morebitna Rösenerjeva ideja, da bi domobranci poslali SS divizija, po prisegi ni več prišla v poštev, saj so SS enote praviloma prisegle Hitlerju. Še najbolj je bilo Slovensko domobranstvo podobno nekaterim prostovoljnimi policijskim enotam v zahodni Evropi, na primer že omenjeni nizozemski Landwacht. Število povojnih eksekucij, in to večinoma brez sodnega procesa, je bilo pri nas mnogo večje kot v zahodni Evropi, vendar je bil tudi osvobodilni boj precej ostrejši.

Janez Peršič

Anton Ožbolt, Dežela. Petra Klepca. Založba Borec, Ljubljana, 1974; strani 577 + III.

Avtor je v svoji knjigi spominov opisal v osemindesetih poglavjih, na kolikor je knjigo razdelil, svojo ožjo domovino, tj. pokrajino ob Čabranki in Kolpi in se omejil na območje, ki sega po dolžini nekako od Prezida in Kozjega vrha nad Čabrom pa do Broda na Kolpi. Po širini pa na območje levega in desnega brega rečice Čabranke in Kolpe. To območje omejujejo na levi slovenski strani visoki hribi Goteniškega Snežnika, Borovške gore in Planine z gorskimi dolinami Gotenice in Kočevske reke do Kočevskega pogorja ter gorske doline od Preske do Trave. Na desni pa gorovje Gorskega Kotarja z večjimi naselji Milanov vrh, Gerovo, Crni lug, Mrzla Vodica, Delnice in Brod na Kolpi ter z mnogimi vasicami in zaselki nekdanjega Čabranskega okraja.

Na tem območju, ki ga avtor podrobno pozna, kot domačin iz vasi Belice in nekdanji gozdni delavec ter partizan v tem goratem in z obširnimi gozdovi poraslem območju, je že zgodaj spoznal vse težave in revščino prebivalstva v deželi legendarnega, dobrosrčnega ljudskega junaka Petra Klepca, kateremu je posvetil uvodno prvo poglavje svoje knjige.

Na osnovi spominov in pripovedovanj tamkajšnjih prijateljev in znancev, oriše obdobje pred in med prvo svetovno vojno ter še posebno obdobje revolucionarnega vrenja po prvi svetovni vojni, gospodarske prilike tamkajšnjih krajev in težko življenje tamkajšnjega prebivalstva, ki si je služilo večinoma kruh le ob težkem delu v gozdovih in na žagah tedanjih bogatih lastnikov. O težkem in nevarnem delu ob pičlem zaslužku v gozdovih, pripoveduje o prvih revolucionarjih v lesni industriji, o stawkah gozdnih in lesnih delavcev in ostrih nastopih tedanjih oblastnikov proti delavcem, ki so zahtevali za svoje delo le izboljšanje zaslužka in skrajšanje prekomernega delovnega časa.

Po spominu in iz lastnih izkušenj opiše nato odhajanje domačih gozdnih delavcev za delom in zaslužkom v gozdove Slavonije, kamor je tudi sam kot majhen deček z očetom odšel na delo. Nato pa opiše vrnitev v domače gozdove in na delo v kočevsko vas Ravne in Borovec ter tedanje še neskaljene odnose in sožitje med Slovenci in Kočevarji, ki tedaj še niso bili zastrupljeni s hitlerjevsko nacistično propagando.

V sledečih dveh poglavjih opisuje politično-teritorialno razdelitev čabranskega okraja med dvema vojnama, ki je z nastankom banovin pripadel leta 1929 slovenski Dravski banovini, že naslednje leto pa so ga priključili hrvaški Savski banovini. Nadalje oriše prizadevanja tedanjih šolnikov in napredek šolstva, prosvete in kulture ter kmetijstva v dolini Čabranke in Kolpe, povezanost osilniškega župana Janeza Kovača, občinskega tajnika Jožeta Podnarja, šolskega upravitelja Vitomira Zemljaka in župnika Franca Fistra, ki so v usodnih dneh razsula stare Jugoslavije bili tesno povezani s svojimi občani in so se tudi pozneje v dobi narodnoosvobodilnega boja dobro izkazali.

Iz lastnih opažanj opisuje žalostno dogajanje v gerovskem planinskem polku ob razpadu nekdanje jugoslovanske vojske, nastop ustašev v Gorskem Kotarju in hitlerjancev v Kočevju in drugih kočevskih vaseh. Prevzem oblasti hitlerjancev v Kočevju s pomočjo uniformiranih kočevskih bojnih oddelkov in šturmov ter zapiranje zavednih Slovencev in razočaranje Kočevarjev ob vkorakanju italijanske vojske v Kočevje, namesto tako željno pričakovanih Nemcev.

Nadalje opisuje zasedbo Čabranske in Kolpske doline po italijanski vojski in postavitve okrajne oblasti s civilnim komisarjem Eugeniom Nautom, nekdanjim gozdarjem grofa Windischgrätza in podkomisarjem poročnikom Antoniom Maguolom ter priključitev slovenskih občin Osilnice in Drage—Preske reški pokrajini. Potem, ko navede imensko vojaške osebnosti, ki so vodile italijansko vojsko, ugotavlja, da so po umiku glavnine italijanske vojske ostale v njenem zaledju številne vojaške postojanke kraljeve vojske, fašistov, karabinerjev, gozdne milice, financarjev in graničarjev ter carinikov, saj je Kolpa postala meja med italijansko zasedbeno oblastjo in t. i. Nezavisno državo Hrvatsko.

Nato opisuje delo tedanjega sekretarja okrožnega komiteja KPS profesorja Jožeta Seška, ki se je vrnil 10. aprila 1941 iz zaporov v Ivanjici v Kočevju in izdal proglas na Kočevarje v nemščini, v katerem jim je jasno razložil nemške namene s preselitvijo Kočevarjev na izseljene slovenske domove v Zasavju in Obsotelju, kjer naj bi bili Kočevarji čuvarji meja nemškega rajha. Pozval jih je k skupnemu boju s Slovenci proti fašističnim okupatorjem. Nemška nacistična propaganda pa je dosegla tako med Kočevarji, kot tudi med nacionalno nezavednimi Slovenci, da se je odselilo s Kočevskega okoli 12.000 ljudi.

Po ustanovitvi OF, ko so začeli prihajati v Kočevje organizatorji oboroženega odpora, so se ti naslonili na člane in simpatizerje partije in ustanavljali odbore OF. Z vrsto imen prvih članov partije in pripadnikov OF v Kočevju in okolici zaključuje avtor poglavje o pripravah na vstajo.

V nadaljnjem opisuje obiske poročnika nekdanje jugoslovanske vojske Ljuba Šercerja, ki je pod pretezo obiska domačije svojega očeta Hanžeta Šercerja, začel spodbujati ljudi k odporu in dajati navodila za oboroženo vstajo. Aktiv OF, ki je bil sestavljen iz Slovencev in Hrvatov v dolini Čabranke in Kolpe, je imel tajne sestanke, ki so jih prikrivali s prijateljskimi obiski in raznimi opravki pri Ožboltovih v Belici in drugod. Aktivista Rudi Cvar iz Raven in Anton Muhvič iz Plešč sta odigrala zelo pomembno vlogo v pripravah na upor, saj je imel Muhvič v Čabru bratranca dr. Bogdana Koritnika, ki je bil prva in najmočnejša zveza z aktivom v Čabru. Slovenci in Hrvati tedanjega čabranskega okraja so delovali tedaj zelo složno. Na skupne sestanke je hodil Cvar s svojim sodelavcem borovškim učiteljem Viktorjem Mokorelom-Zmagom.

Nato opisuje avtor prvo večje politično zborovanje OF v Borovcu, kjer so izvolili odbor OF in izbrali za sekretarja učitelja Viktorja Mokorela-Zmaga, ter začetke nove ljudske oblasti, prihod Šerčerjevega bataljona na Travno goro in na Kočevsko in odhod novih borcev v partizane.

Ko v sledečem poglavju opiše Cvarovo domačijo v Ravnah in njenega go-spodarja Rudija Cvara, ki je že v aprilu 1942 oblekel partizansko suknjo in začel graditi v borovških gozdovih skrivna partizanska taborišča, opisuje ži-vahno partizansko dejavnost na Kočevskem, prve spopade z italijanskim oku-patorjem okoli Borovca, Koprivnika in Starega loga ter v dolini Kolpe in Ča-branke in naselitev Kočevskega bataljona na Cvarovi domačiji. Nadalje opiše še prve sestanke v vaseh Novi in Stari Kot ter v Prezidu, na Kozjem vrhu in akcije Slavka Kovača-Smelija, organizatorje upora na Notranjskem, prve are-tacije aktivistov čabranskega okraja in napad na italijansko kolono 19. aprila 1942 na Majerju. Po pripovedovanju borcev opiše do podrobnosti ta partizanski napad in reagiranje italijanskega okupatorja iz postojank v Gerovu in Čabru ter italijansko maščevanje nad prebivalci vasi Erženi, ko so pri mostu na cesti postrelili deset vaščanov. Partizanski napad na Majerju je bila prva velika partizanska zmaga nad sovražnikom v tem območju. Po tej zmagi je okupator umaknil svoje posadke iz Drage in Plešč, hkrati pa je Kočevski bataljon pregnal sovražnika iz vseh manjših postojank v Kočevje. Zanimivo je opisan tudi na-pad na Brod ob Kolpi ter umik italijanskih postojank iz Fare, Kostela, Banje Loke, Morave in Kočevske reke ter nastanek obsežnega osvobojenega ozemlja. Ko v naslednjih poglavjih opisuje nagel razvoj ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju, volitve v narodnoosvobodilne odbore ter neuspeh partizanski napad na Osilnico, opiše tudi začetke italijanske poletne ofenzive na osvobojeno ozemlje, divjanje fašistične vojske in požiganje vasi na Kočevskem ter vdore v Kolpsko in Čabransko dolino, križanje študenta Zvonka Pojeta in dveh drugih partiza-nov na šolskem zidu v Papežih, divjanje okupatorja po čabranskih vaseh ter odgon prebivalstva v internacijo na otok Rab in v druga taborišča.

Zelo natančno opisuje avtor, po pripovedovanju preživelih borcev, napad na štab tretjega bataljona Kočevskega odreda v votlini Taborske stene 24. ju-lija 1942, iz katere sta se rešila po naključju v začetku napada le komandant Franc Bombač-Zorko in Franc Žnidaršič-Živko, enajst partizanov in dve parti-zanki pa zaradi nenadnega okupatorjevega napada ni več moglo iz nje. Zaradi junaške obrambe partizanov v votlini, so morali okupatorji, kljub svojemu topniškemu ognju in napadu letalstva na jamo, uporabiti še metalce plamena, pred katerim so se morali partizani v votlini umikati vse globlje in so se po ozkem rovu umaknili v drugo votlino, rov pa zadelali s kamenjem in zemljo, da ogenj ni mogel do njih. Šele naslednje jutro je osem preživelih borcev in bork lahko odšlo iz votline, ostali junaški borci pa so padli pri obrambi votline.

Po spominu preživelih internirancev iz čabranskih vasi, ki jih je okupator odpeljal iz Plešč, opiše avtor tudi partizanski napad na italijansko avtomobilsko kolono z interniranci in vojaško zaščito na Vršiču nad izvirom Kolpe 2. avgu-sta 1942 ter njihovo nadaljnjo usodo v italijanskih taboriščih.

Zanimivi so opisi avtorjevih doživetij v zaporu v Čabru in v Park hotelu v Lovranu ter njegov odhod v internacijo 5. avgusta 1942 v Belluno in Peda-veno ter vrnitev iz Pedavene po kapitulaciji Italije ter odhod domov marca 1944 ter ponovno snidenje s partizani v Dolenji Brigi.

Po opisu Cvarovega taborišča na Visokem vrhu, kamor so se po poletni ofenzivi 1942 zatekli partizani kočevskega okrožja ter jesenskem pospravljanju poljščin na njivah, ki so ostale nepobrane zaradi interniranih prebivalcev in požganih domačij, opisuje prizadevanja partizanov za zbiranje teh pridelkov in spravljanje v skrivne bunkerje in skrivališča v kočevskih gozdovih, da bi imeli prepotrebno hrano prek zime.

Ko opisuje avtor dogodke med drugo svetovno vojno v vasi Trava, opiše še posebej dejavnost agilne učiteljice in prosvetljalke Nade Vreček ter njeno prizadevanje za prvo partizansko šolo na Travi, kjer je bil pouk pretrgan ves čas našega narodnoosvobodilnega boja le dvakrat in to v jesenski nemški ofenzivi leta 1943 in v drugi polovici aprila 1945, ko so zaradi bojev v okolici Trave z umikajočimi se četniki morali prenehati s poukom za sedemnajst dni.

Podobno kot za druge vasi, opiše dejavnost prebivalstva Črnega potoka in Pungerta v Čabranski dolini med narodnoosvobodilnim bojem.

V poglavju z naslovom »Partizanska Milena« opiše usodo zavedne učiteljske družine Janka Kokotca iz Stare cerkve pri Kočevju in njegove hčerke Milene, ki je bila internirana z drugimi aktivistkami iz Kočevja najprej v Monigu pri Trevisu; nato pa v zaporih v Brescii in Gonsagu, od koder se je po kapitulaciji Italije vrnila z materjo v Kočevje, odšla nato med borce IX. SNOB ter z XVIII. divizije v Gorski Kotar, kjer je bila ob napadu na Vrbovsko težko ranjena. Po ozdravljenju je bila sanitetna referentka artilerijskega diviziona XVIII. divizije, po nalogu SNOS pa je bila nato imenovana za prvo partizansko učiteljico v Bosljivi Loki, kjer je poučevala vse do osvoboditve.

Z romantično nostalgijo se avtor v predzadnjem poglavju, z naslovom »Moja trpeča dolina«, ozira z višin okoliških hribov in misli »na rojstni dom, ki ob izviru Belice zdaj sameva zaprt« in na »lepo, izmučeno dolino«. Ko zre »tudi v sedanje življenje in naš čas, ki se tako mačehovsko obnaša do te doline«, misli na ljudi iz te doline, ki se vse bolj izseljujejo. Ko se ozira po dolini vidi »le malo obdelanih njiv, veliko pa opuščenih pašnikov, travnikov in košenic, v vaseh mnogo opuščenih hiš, mnogo pogorišč, ... v dolini pa je vse tako otožno in mirno, kakor da je vsa obsojena na smrt«.

V zadnjem poglavju je zbral avtor nekaj podatkov o treh italijanskih štetjih tamkajšnjega prebivalstva, tj. 28. junija 1941, 31. marca 1942 ter po italijanski ofenzivi 1. septembra 1942 ter ugotavlja, da je bilo po italijanski ofenzivi le še 55 % vsega prebivalstva, kar pa se je v naslednjem letu italijanske okupacije še povečalo. Nato podaja v številčnih prikazih še vasi, hiše in gospodarska poslopja, ki so jih fašistični okupatorji v svojih ofenzivah požgali in izropali v Čabranski in Kolpski dolini. Nadalje opisuje še jesensko nemško ofenzivo leta 1943 in trpljenje prebivalstva po vrnitvi iz internacijskih taborišč pozimi 1943/44, ter življenje prebivalstva in razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v letu 1944, ko je v obeh dolinah zavlaral relativen mir in ponovno sovražnikovo zasedbo obeh dolin in boje aprila 1945, ko so se umikale sovražne horde četnikov, ustašev in Nemcev po dolini, ter končno osvoboditev.

Anton Ožbolt je v svoji knjigi spominov opisal najbolj žalostne dneve tamkajšnjega prebivalstva. Opisal je dogodke, ki živo pričajo o krutosti fašističnih okupatorjev med drugo svetovno vojno, povezanost posameznikov in družin ter sploh tamkajšnjega prebivalstva z narodnoosvobodilnim gibanjem, aktiv-

nost nekaterih partizanskih enot še posebno v prvem obdobju našega narodno-osvobodilnega boja. Knjiga vsebuje obilo priimkov in imen prvih borcev za svobodo in aktivistov ter njihov socialni položaj ter s tem daje dragocene podatke o socialnem sestavu prvih partizanskih borbenih enot na Kočevskem, kar daje knjigi še posebno vrednost in pomen. Poleg tega je knjiga bogato opremljena s fotografijami domačinov, skupinami delavcev in članov raznih delavskih in drugih društev med obema vojnama, kočevskih kulturbundovcev in hitlerjancev ob razpadu Jugoslavije, prvih organizatorjev odpora in prvih aktivistov KPS in OF, skupin šolarjev z njihovimi vzgojitelji pred in med drugo svetovno vojno, članov raznih krajevnih in okrožnih narodnoosvobodilnih odborov ter krajev in krajevnih panoram.

Do podrobnosti so opisani vsi pomembnejši dogodki pred drugo svetovno vojno in v času NOB na tem območju, kar bo lahko s pridom služilo za kompleksen prikaz delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v teh obrob- nih predelih slovenskega ozemlja.

Jože Krall

Sonja Reisp, »Kričač« Radio Osvobodilne Fronte 1941—1942. Ljubljana 1975; strani 150.

Raziskava zgodovinskih dogodkov od leta 1941—1945 je dosegla zelo visoko stopnjo ne le pri obravnavanju vojaških dogodkov našega narodnoosvobodilnega boja, ampak zajema vse bolj tudi druga področja naporov in političnih prizadevanj slovenskega naroda v boju zoper okupatorja in domačo reakcijo. Tako so osvetljena področja partizanskega zdravstva, tiskarn, sodstva itd. Kar se tiče tajne radijske oddajne postaje »Kričač« smo doslej v literaturi zasledili spominske sestavke udeležencev Radio OF in nekaj krajših prispevkov drugih avtorjev, ki so črpali snov iz tega spominskega gradiva. Arhivskih virov do te razprave nihče ni uporabljal. Zato nam monografija Sonje Reisp »Kričač Radio Osvobodilne Fronte 1941—1942«, ki je izšla v okviru projekta Zgodovine Slovencev 1918—1945 IZDG, kot druga knjiga in v izdaji založbe Partizanska knjiga iz Ljubljane, kot četrta knjiga knjižnice OF, prinaša povsem nove in točne informacije na podlagi arhivskega gradiva zbranega v arhivu IZDG v Ljubljani, obdelanega s komparacijo spominskega gradiva in izjav sodelavcev Radia OF.

Knjiga je sestavljena iz štirih poglavij, kjer so sintetično obravnavani 1. Zamisel in nastanek Radia OF, 2. Delovanje radijske oddajne postaje OF s podpoglavji: Začetek rednega oddajanja, Pogostnost in čas oddajanja in valovna dolžina, Kraji oddaj, 3. Oddaje radijske oddajne postaje OF, s podpoglavjema: Uredništvo oddaj in Analiza vsebine oddaj ter 4. Radio OF in italijanski okupator, sledijo še opombe, bibliografija in priloge, poleg tega je dodan tudi načrt Ljubljane, z visanimi točkami krajev oddaj. Knjiga je opremljena tudi s slikovnim gradivom, kot so fotografije sodelavcev, krajev oddaj in dokumentov.

Iz knjige torej izvemo, da je tajna radijska oddajna postaja OF delovala v centru zasužnjene Evrope, v Ljubljani, od 17. novembra 1941 pa tja do 5.